

אוצר הראשונים על הגדה של פסח

יוצאים לאור בפעם הראשונה מכתבי יד

פירוש ר' שם טוב ן' שם טוב

פירוש ר' אברהם ב"ר יהודה חדידה

הגדת חכמי אשכנז

נעתק ע"י ר' נחמיה ב"ר שמואל הסופר

נשלם ערב פסח שנת קנ"ה

מובא כצורתו הגדה, מנהגים, ופירושים

פירוש תלמיד ר' יצחק הכהן [ב"ר יעקב גיקטליא]

אוצר הראשונים על הגדה של פסח

יוצאים לאור בפעם הראשונה מכתבי יד

פירוש ר' שם טוב ן' שם טוב

כ"י בודליאן MS. OPP. ADD. 4-104

פירוש ר' אברהם ב"ר יהודה חדידה

כ"י פארמא 2211

פירוש תלמיד ר' יצחק הכהן [ב"ר יעקב גיקטליא]

כתב יד פארמא 3057

הגדת חכמי אשכנז

נעתק ע"י ר' נחמיה ב"ר שמואל הסופר

נשלם ערב פסח שנת קנ"ה

כ"י רומי וטיקון מספר 324

מובא כצורתו הגדה, מנהגים, ופירושים

יוצאים לאור בפעם הראשונה על פי כתבי יד

בצירוף מבוא, ציוני מקורות, הערות וביאורים

מאת

הרב דוד הולצר

ובנו זכריה אלחנן הולצר

ר"ח אדר תשס"ו

כל הזכויות שמורות

©

Rabbi Dovid Holzer
545 West 37 Street
Miami Beach, FL 33140
305 672-4321
305 672-7306 (FAX)

"אוצר הראשונים"

בגימט'

"הוא מהרב דוד ובנו זכריה הולצר"

פתיחה

נודה לא-ל שזכינו לגלות דברי חכמי הראשונים, מכמה כתבי יד שלא ראו אור עד עתה.

נסינו להעתיקם ולזהותם כפי מיועט כוחינו וכמו שכתב ר' נחמיה ב"ר שמואל הסופר בסוף העתקת הגדת חכמי אשכנז " סליק פירוש הגדה על פי רבותינו ז"ל אמנם לא ידעתי אם חסרתי בו או הוספתי אכן אל תאשימני הקורא בו כי דקדקתי כפי מיעוט חסרון ידי."

הלימוד ערב כשזוכים ללמוד בצאצאינו, אודה לא-ל שזכיתי ללמוד עם כל בני ובנותי. אודה להורי הרב מנחם ונחמה שחנכני באהבת התורה ולומדיה. אודה לבני זכריה שעברנו יחד כל ענין וענין, וראיתי שכוח הבן משלים את כח האב, אפ"ל האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זיס משם עד שנעשים אוהבים זה את זה.

אזכור תמיד רבי מורי הגרי"ד סולוביצ'ק זצ"ל שזכיתי ללמוד ממנו, ולשמשו. אזכרנו עוד שהיה הסנדק בשביל בני זכריה, ואקוה שכוחותיו של הרב ישרש בתוכו.

כאשר זכינו לסדר דברי הראשונים הקדושים ולהפיצם כן נזכה להפיס ספרים אחרים מתורתן של ראשונים. וזיכני הקב"ה באשת חיל העומדת בצידי לתמכיני בדרך.

אודה להקב"ה שזיכני באשת חיל העומדת בצידי לתמכיני בדרך וחנן לנו בנים ובנות יקרים אריה, זכריה, שושנה- "שני" ובעלה מניס והנכדה-שרה דינה, אברהם- "אברמי", שרה, טוביה, משה, תהילה, ויעקב, נ"ל. יהי רצון כשם שראינו נחת מהם עד עתה כן נזכה לגדלם יחד לתורה לחופה ולמעשים טובים, לעליה בתורה ויראה.

דוד הולצר
ערב ר"ח אדר תשס"ו

יתברך היוצר ויתעלה העוזר שהפליא חסדו עמי מעודי עד היום הזה, חסדים שאיני ראוי להם, ובפרט ביום הזה שזיכני להשתתף בהופעת כתבי יד של ראשונים, ולהתעסק בביאורים ולהוציאם לאור עולם. אודה ה' בכל לבב, בסוד ישרים ועדה. מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, ולו דומיה תהלה.

אמנם בפרט יש לי להודות לה' על ששם חלקי עד היום מיושבי בית המדרש, ובפרט בישיבת דודי, רבי יוחנן צווייג שליט"א, ישיבת בית משה חיים, במייאמי, ובישיבת רבי דניאל לנדר, ישיבת אור החיים בניו יורק, ומהם שמעתי חדושים וביאורים נפלאים, שפתים ישק דברי פי חכם חן.

ובודאי אי אפשר לשער ולפרט הודאתי לאבי ואמי, שהדריכוני בדרך החיים והטוב, והושיבוני בין ברכי תלמידי חכמים, ולמדו אתי מעודי, ובפרט כיום שאבי הרשה לי להשתתף עמו בעבודה הרמה הלזו, והאב זוכה לבנו בחכמה, ושלי ושל תלמידי, שלהם הוא. ויהי רצון שאכבד אותם גם כשאיני בפניהם על ידי תורה ומעשים טובים, ויראו אך טוב וחסד ממני ומכל זרעם וזרע זרעם.

יהי רצון מלפניך ה' או"א שתעזור לי ללמוד וללמד לשמור ולעשות. וכשם שעזרתני להופיע ספר זה כן תעזרני להופיע ספרים אחרים וספרי חדושי תורה שלי.

זכריה אלחנן הולצר
ערב ר"ח אדר תשס"ו

אוצר הראשונים על הגדה של פסח

יוצאים לאור בפעם הראשונה מכתבי יד

חלק ראשון

הגדה

עם

פירוש ר' שם טוב ן' שם טוב

כ"י בודליאן 4-104 MS. OPP. ADD.

פירוש ר' אברהם ב"ר יהודה חדידה

כ"י פארמא 2211

רבי שם טוב ׳ן שם טוב

רבי שם טוב ב"ר יוסף ב"ר שם טוב היה מרבני ספרד והוא חי בשנת ק"ן לערך והוא נקרא בספרים סתם בשם רבי שם טוב בן שם טוב. וזה כמו שכתב התשבי לר"א בחור "נהגו קצת חכמי ספרד לייחס עצמם בלשון אבן כגון ר' אברהם אבן עזרא, ר' שמואל אבן תיבון, ר"ש אבן גבירול, וכן רוב הבקיאים בלשון ערבי. ואבן הוא כמו בן בלשון עברי אבל אינו כמו בן המצטרף לאב כ"א למשפחה כי אביו של ר' אברהם אבן עזרא מאיר שמו ועזרא שם היחס וכן תיבון וגבירול, כי אבי של שניהם נקרא יהודה, וכן נהגו חכמי ערביים כמו אבן סיני."

רבי שם טוב היה חכם ומקובל וחיבר "ספר האמונות", והוא חיבור השולל הפילוסופיא ומחייב הקבלה ואמיתתה. עוד חיבר "ספר הספירות", והוא הקדמות וסתרי תורה בענין העשר ספירות. שניהם נדפסו מחדש בתוך ספר עמודי הקבלה, ירושלים תשס"א, וציינו אותם בהרבה מקומות בהערותינו להשוותם לדעת רבינו בפרושו כאן.

כבר כתב באוצר הגדולים-אלופי יעקב שיש לנו השתלשלות קשרי תורה בדורות הראשונים דור אחר דור באשכנז ובספרד עד שניות קוף-קן. בשנות אלו נודעו רק חכמים מועטים ומביאים כמה טעמים לדבר. ראשונה שבכל תפוצות אירופא היו מגפות גדולות ואז העלילו על היהודים שהשליכו סם המות בבארות ובנהרות ואז נהרגו ונשללו כל היהודים באירופא. בתוספת לזה היה הגרוש בשנת קנא בספרד וגם עוד לא היו דפוסים לבית ישראל, ולכן לא נשארו הרבה זכרונות מהם, והר' כהן רק מצא ידיעות על חמש עשרה חכמים מגרוש הראשון בספרד.

אמנם משני בניו שהיו רבנים חכמים יש לנו ידיעות נוספות. ר' יצחק בן שם טוב חיבר פירוש מורה נבוכים והוא בכת"י באוצה"ס שונים. ור' יוסף (הי"ד) בן שם טוב חיבר הרבה ספרים ומהם ספר עין הקורא שמובא ממנו בספרים כמו בספרי השל"ה הקדוש, והוא בכת"י. והרי"א אברבנאל היה תלמידו וכמש"כ האברבנל בפ' תרומה "וכבר ביאר הר"ר אלקי ר' יוסף ב"ר שם טוב אשר שמעתי בבחרותי תורה מפיו". והיו לו וזכוחים בעניני אמונה עם השרים והנוצרים, ופעם א' היה הזכוח במעמד המלך והמלכה. וכתב כל דברי הזכוחים והם בכ"י בעיר ברעסלויא באוצה"ס שם. וכפי אשר נעתק ממנו בספרים, וממה שמזכיר בספריו שהוא היה טרוד בעבודת המלכים, נראה שמעלתו היתה חשובה. אמנם, בכל זה, במאמרו של ר' יצחק אלחאדיב, בסוף ספר אור החיים לר' יוסף יעב"ץ, כתוב, "מצאתי שכ' החכם רבי יוסף בן שם טוב המקום ינקום נקמתו", מצינו שנהרג, והי"ד. (ע' אוצר הגדולים-אלופי יעקב).

הכתב יד שלפנינו הוא בודליאן MS. OPP. ADD. 4-104. והוא הכתב יד היחידי של פירוש הגדה זו כפי שידוע לנו.

הרב אברהם בן הרב יהודה חדידה

פירוש הרב אברהם בן הרב יהודה חדידה מצאנו רק בכת"י יחיד בעולם והוא בכ"י פארמא מספר 2211 אין לנו ידיעות על המחבר ממקור אחר ומתוך הכת"י נוכל לשער שזמנו היה מקודם לשנת מאתיים לאלף הששי. זה מבואר לנו מתוך הכת"י שמזדהה במקום אחר בכת"י שנת כתיבתו שכתב שם "ובכאן נשלם זה הביאור והיתה השלמתו שנת מאתיים ואחד לפרט אלף הששי פה העיר דמדינה".

העיר חדידה הוא נמצא במרוקו ויתכן שרבינו היה מהגרוש הראשונה שבספרד שהיה בשנת קנא ואין לנו הרבה ידיעות על החכמים שיצאו באותו תקופה אבל ראינו מהם שיצאו לטוריקיה ולצפון אפריקה (ע' אוצר הגדולים אלופי יעקב מאת הרב נ.י. כהן, חלק א עמוד לג). והרב נפתלי יעקב כהן העיר בספרו שנודע לנו השתלשלות קשרי תורה בדורות ראשונים דור אחר דור עד הדור של שניות ק עד קן לערך, בשנות אלו נודעו רק חכמים מועטים ומביא כמה טעמים לדבר, ראשונה שבכל תפוצות אירופא היו מגפות גדולות ואז העלילו על היהודים שהשליכו סם המות בבארות ובנהרות ואז נהרגו ונשללו כל היהודים באירופא. בתוספת לזה היה הגרוש בשנת קנא בספרד וגם עוד לא היו דפוסים לבית ישראל, ולכן לא נשארו הרבה זכרונות מהם. והר' כהן רק מצא ידיעות על חמש עשרה חכמים מגרוש הראשון בספרד.

כנראה משפחת חדידה היתה משפחה חשובה במרוקו ועדיין במאה החמישית לאלף הששי נזכר הרב יהודה האדידא (ע' מלכי רבנן עמוד נג). כנראה היה העתק אחר מהכ"י, ועמוד אחד ממנו בטעות נתייחס לריטב"א בהגדת פה ישרים מהרב חביב טולידנו שנדפס בליוורנו תקצ"ח מתוך כתב יד שהיה מצוי בידו. וכבר העיר הר' מרדכי קצנלנבוגן בהגדה של פסח תורת חיים שכל הקטע הזה אינו מצוי

בכתבי יד האחרים של הריטב"א ונראה שאיננו מהריטב"א, ע"ש עמ' קכא הערות
468, 482, 483. עכשיו נתגלה לנו שהעמוד הזה שנכנס לשם הוא מפרוש רבינו
אברהם חדידה.